

Sosyoloji Derneği, Türkiye

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi

Cilt: 13 Sayı: 2 - Güz 2010



Sociological Association, Turkey

Journal of Sociological Research

Vol.: 13 Nr.: 2 - Fall 2010

İktidarın Sosyolojik Kimliği: Aşiretlerde İktidarın Biçimi

ve Kaynakları

Şevket ÖKTEN

İKTİDARIN SOSYOLOJİK KİMLİĞİ:
AŞİRETLERDE İKTİDARIN BİÇİMİ VE KAYNAKLARI

Şevket ÖKTEN*

ÖZ

Bu çalışmanın temel konusunu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde henüz etkinliğini birçok alanda koruyan aşiret örgütlenmelerindeki iktidar olgusu oluşturmaktadır. Eskisine oranla büyük bir çözülmelere rağmen aşiretler, bölgede iktidar elde etmedeki konumlarını önemli oranda korumaktadır. Diğer bir ifadeyle, aşiret ideolojisinin devam ettirilmesinin temelinde iktidar mücadelesi önemli bir motivasyondur. Dolayısıyla bölgede gündelik yaşam pratiklerinin belirlenmesinde önemli bir belirleyici olan iktidarın analizi, bu yapıların daha iyi anlaşılmasını da mümkün kılmaktadır. Bölgede, etki dereceleri birbirinden farklı olmakla beraber, devlet ile ilişkiler, sahip olunan servet, ait olunan aile/soyun kutsiyeti aşiretin biçimini, aşiret liderinin gerek kendi üyeleri üzerinde ve gerekse diğer aşiretler karşısındaki iktidarının mahiyetini belirleyen temel faktörlerdir.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, iktidar, aile, soy, kutsiyet

* Yrd. Doç. Dr. Harran Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

SOCIOLOGICAL IDENTITY OF POWER: THE FORM AND SOURCES OF POWER IN TRIBES

ABSTRACT

The main theme of this study is the phenomenon of power in tribal associations, still very effective and active in many areas, in South-eastern Region of Turkey. Even though they are in a state of disintegration compared to the past, the tribes still maintain their central role in the region in the hierarchy of power. In other words, the power struggle is an important motivation behind maintaining the tribal ideology. Thus, the analysis of power, which is the main determinant in the daily practices of life in the region, makes it possible to have a better understanding of these structures. Though the extent of their effect differs from each other, one's relations with the state, the wealth owned and the family one belongs to / sanctity of its lineage are the fundamental determining factors of power in the region, which in turn form the structure of the tribe and outlines the nature of the authority of the tribal leader both on his people and on other leaders.

Key Words: Tribe, power, family, lineage, sanctity.

GİRİŞ

Bugün gelinen noktada modernleşme düzeylerine bağlı olarak ülkemizin büyük bir bölümünde artık görülmeyen aşiret tipi örgütlenmelerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle kırsal alanlarda daha yoğun olmak üzere henüz varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Daha çok pre-kapitalist, göçebe ve yerleşik toplumlara has bir örgütlenme biçimi olarak bilinen bu yapıların, bölgedeki tarımsal yapıların büyük oranda kapitalistleşmesine, yaşanan modernleşme ve kentleşmeye rağmen varlıklarını koruduğu ve bu yapılara ait geleneksel değer yargılarının modern yaşamda da etkili olduğu görülmektedir.

Aşiret yapılanmaları, bölgenin genelinde hem biçim ve hem de etkinlik bakımından aynı konumda değildir. Bölgenin sınırda olması başta olmak üzere coğrafik koşulları, farklı toplumsal grupların birarada yaşaması ve bölgenin gelişme/modernleşme düzeyine bağlı olarak, birbirinden farklı sosyal ve politik örgütlenme tarzları her zaman mevcut olagelmıştır. Dolayısıyla bu tip organizasyonların yapıları, şehirleşme ile birlikte çözülme düzeyleri ve etkinlik alanları da birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bu gerçeğin farkında olarak bu çalışmada, özellikle kırsal alanlarda ve görece olarak az da olsa kentlerde geçmişten bugüne etkisini sürdüren aşiret örgütlenmeleri tarihsel bir perspektif ile ele alınmaktadır.

Farklı hiyerarşi alanlarının da (din, ekonomi, siyaset) olduğu bölgede aşiretler bugün de kurumsallaşmış iktidar hiyerarşisinin merkezini oluşturmaya devam etmektedir. Bu anlamda, evlilikten siyasete kadar birçok alanda yansıma bulan aşiret ideolojisinin devam ettirilmesinde iktidar önemli bir faktördür. Bölgede gerek kentte gerekse kırsalda insanların çoğunluğunun ulaşmayı çok arzuladıkları iktidar, insanların gündelik yaşam pratiklerinin şekillenmesinde de önemli bir belirleyicidir.

Dolayısıyla bölgenin sosyo-politik örgütlenmesinin anlaşılması büyük ölçüde, bölgedeki aşiret yapılanmalarının anlaşılmasıyla mümkündür. Diğer bir ifadeyle, aşiret ideolojisinin analizi, bölge toplumsal yapısının daha iyi anlaşılmasını da mümkün kılacaktır. Buradan hareketle çalışmada, bölgedeki aşiretler için temel bir belirleyici olan iktidarın biçimi, iktidarın kaynakları ve meşruiyet biçimi analiz edilmektedir.

1. İktidarın Temelleri: Farklı Kuramsal Yaklaşımlar

Günlük ve bilimsel dilde yaygınlıkla kullanılan bir kavram olmasına rağmen, aslında iktidar, yeterince açık bir kavram değildir. İktidar ile ilgili yapılan bir tanımlama girişimi diğer bir girişim tarafından iktidarın bazı boyutlarını öne çıkarırken, bazı boyutlarını göz ardı ettiği yönünde eleştirilmiştir. Bu anlamda, “özellikle karar verme sürecinde bireylerin tercihlerinin rölü üzerinde duran davranışçı yaklaşım, iktidarı çıkar güdüsü üzerinden açıklamaya çalışan bireyci yaklaşım ve iktidarı gözlenebilir ve çatışmacı bir ilişki olarak ele alan pozitivist yaklaşım gibi birbirinden farklı birçok yaklaşım bulunmaktadır” (King, 1986: 141).

Miligram'ın belirttiği gibi “hiçbir toplum hiyerarşisiz ve hiyerarşi de otoritesiz olamaz” (Mendel, 2005: 53) ise, o zaman toplumu anlamanın en temel yollarından birinin de, toplumda geçerli olan iktidarı analiz etmekten geçmektedir. Başka türlü ifade edilecek olursa, “toplum denilen dünya bir hiyerarşi/ler, ve dolayısıyla bir eşitsizlikler alanıysa” (Arslan, 1999: 66) iktidar tabakalaşmanın temel kavramı olarak görülebilir.

Gerçekten sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki yaklaşımların büyük kısmında iktidar, en basitinden en karmaşık olanına kadar tüm insan ilişkilerinin temel bir unsuru olduğu savunulur. Weber, “iktidar ilişkisinin bir çizim odasındaki ya da pazardaki toplumsal ilişkilerde; bir amfi kürsüsünde ya da bir alayın komuta mevkiinde; bir erotik ilişkide ya da

bir merhamet ilişkisinde ve akademik tartışmalardan spora kadar birçok alanda görüldüğünü iddia eder” (Lukes, 1990: 670). Aynı şekilde Foucault, “iktidarın her yerde bulunduğunu ve iktidar ilişkilerinin pratikte yaşamın bütün alanlarında geçerli olduğunu savunur” (Merquior, 1986: 148). Diğer bir ifadeyle Foucault, “iktidarı toplumsal bünyenin tüm pratiklerinde, kılcal damarlar şeklinde işleyen bir ilişkiler ağı, bir düzenek olarak kabul eder” (Fraser, 1989: 18)

Otorite ve itaat ilişkilerini, bireyin psikolojisi ve yetiştiği toplumsal çevre bağlamında ele alan Milgram’a göre “toplumsal işbirliği ancak hiyerarşik ve otoriter tarzda örgütlenebileceğinden, evrim otoriteyi toplumsal olgunun içine tamamen dışsal bir unsur olarak dahil etmiştir” (Mendel, 2005: 53). Aynı şekilde Freud’a göre insanların çoğunda “herhangi bir otoriteye duyulan ihtiyaç öyle baskındır ki, onlara göre eğer otorite tehdit altında olursa dünya yerinden oynar (Freud, 1999: 122).

Bir başka yaklaşımda kaçınılmaz olan otorite ihtiyacının insanın kendini güvene alma güdüsünden kaynaklandığı savunulur (Mendel, 2005: 36). “Güvensizlik ve belirsizliğin söz konusu olduğu ortamlarda, bu durumdan kurtaracak, koruyacak birilerini bulmak önemli bir mesele haline gelir. Feodal dönemin kuruluşunun temelleri de güvensizlik ortamında oluşan himaye ilişkileri çerçevesinde belirginleşmiştir” (Poggi, 2001: 36).

Bu anlamda Osmanlının kuruluşu esnasında Osman Bey’in gözde bir lider olması buna güzel bir örnek olarak verilebilir. Osman Bey’in bir aşiret reisi olarak değişik çevre ve kültür gruplarının haklarını koruma yönündeki kabiliyeti, kendisini üyelerinin ve başkalarının gözünde vazgeçilmez bir kişilik kılabilmesi için aşiretini sürekli büyütüştür. Bizansların bazıları bile gelecek vaat eden bir lider olarak gördükleri Osman Bey’in yandaşı olup, aşirete katılarak Osmanlı oldular (Linder, 2000: 62).

Başkaları üzerinde güç kullanmanın ya da etkide bulunmanın her biçimi, belli ölçüde bir gönüllü uymaya dayanmayabilir ve dolayısıyla meşru bir otorite biçimi sayılamayabilir (Weber, 1995: 311). Bu noktada iktidar ile ilgili tartışmalarda zorunlu olarak gündeme gelen otorite kavramı da iktidar kavramı gibi çok anlamlılığa sahiptir. Fakat yine de farklı yaklaşımların bu konudaki ortak vurguları bir arada düşünüldüğünde genel kabul görebilecek bir tanım yapmanın mümkün olduğu gözükmemektedir. Bu tanım otoriteyi, “açık güç kullanmadan, fiziksel zorlamaya başvurmadan ne argüman ne de açıklama getirmek zorunda kalmadan, tabi olanların itaatini sağlayan iktidar çeşitliliği” olarak niteler (Mendel, 2005: 30).

Doğal olarak kabul edilen otorite, bunu kullananın bir hakkı olarak görüldüğünden yapılması istenenlerin sorgulamaya tabi tutulmaksızın yerine getirilmesi beklenir. “Dışsal ve içsel çıkarların söz konusu olduğu bu gönüllü uyma gelenekten, duygusal bağlardan, yalnızca maddi çıkarlardan ya da ülküsel güdülerden kaynaklanıyor olabilir. Ama bu hep birlikte bile bir otorite durumu için yeterince güvenilir bir temel sağlayamaz. Olağan durumda başka bir ögeye de gerek vardır: Egemenliğin meşruluğuna inanılması” (Weber, 1995: 312). Foucault (1980: 158) gibi postmodern iktidar yaklaşımlarında meşruiyet kavramı üzerinde durulmasa da, diğer birçok yaklaşımda, iktidarın haklılığı inancını pekiştiren meşruiyet, iktidarı muktedir yapan temel unsur olarak ele alınır.

Nüfuzunu koruması ve toplumsal boyutta daha geniş bir nüfuz alanı talep edebilmesi için ihtiyaç duyduğu bu meşruiyet, otoritenin sahibi ya da temsilcisinin kendini sunmasına imkan verir. Zira Weber’in gösterdiği üzere otorite, sürekliliğini sağlamak üzere kendini hiçbir zaman isteyerek yalnızca maddi ya da ülküsel güdülere seslenmekle sınırlamaz. Bunlara ek olarak, kendi meşruluğu konusunda bir inanç oluşturup geliştirmeye de çalışır.

Lipset (1986: 59)'in ifadesiyle meşruiyet, “mevcut siyasi kurumların toplum için en uygunları oldukları yolundaki inancı üretme ve sürdürme görevi görür”

Her hâkimiyet sistemi meşruiyetine duyulan inancı kurmak ve geliştirmek istese de ileri sürülen meşruiyet iddiasının çeşidine göre temelli farklar gösterir. Bundan dolayı otorite tiplerinin, her birini meşruluk biçimine göre sınıflandırmak gerekir (Weber, 1995: 312).

2. Aşiretlerde İktidar Biçimi: “Geleneksel Otorite” Ya da Gelenegin Edilgen Biçimde Kabulü

İktidar ve otorite ile ilgili belirtilenler dikkate alındığında, iktidarın zorlama ile otoritenin ise daha çok gönüllülük esasına göre işlediği yaklaşımının belirgin olduğu görülmektedir. Fakat gerçekte otoritenin, tabi olan üzerindeki meşruiyetinin arkasında aslında iktidarın bulunduğu bilinmektedir. Dahası iktidar, otoritenin uygulanması için gerekli ve vazgeçilmez bir destektir. Bireyler kendilerine dayatılan yükümlülükleri gerideki fiziki zorlama olasılığını bildikleri için yerine getirirler. Çünkü “otoritenin *ultima ratio*’su nihai nedeni güçtür, otorite iktidardır, ilaveten, bu iktidarın meşruiyetinin kabulüdür” (Mendel, 2005: 101).

İktidar, insanların belirli toplumsal yapılar içinde gerçekleştirdiğinden, iktidarın kaynağı, biçimi ve sonuçları da toplumsal yapıdan etkilenir. Dolayısıyla, bir kişi, grup veya sistemin iktidarını analiz ederken, bu ilişkilerin gerçekleştiği toplumsal bağlamın mahiyeti iktidarın biçimi hakkında önemli bilgiler sunar.

Bölgenin toplumsal yapısına bakıldığında; diğer bölgelerden ayırıcı temel iki özelliği belirgin olarak öne çıkmaktadır ki, bunlar diğer birçok alanda olduğu gibi, iktidarın niteliğini de doğrudan etkilemektedir. Bunlardan birincisi, bireyleri aşan geniş toplumsal bağlaşma biçimi olan aşirete dayalı gruplaşmadır. Gerçekten de bölgede yapılmış çalışma verilerine

bakıldığında bölgede bireylerin önemli bir kesiminin kendisini bir aşirete mensup olarak tanımladığı görülmektedir. Bölge genelinde yapılan ayrıntılı bir çalışmada, hane halkı reislerinin yaklaşık yarısının (%47.3) bir aşiret bağlılığı içinde bulunduğu ve bu oranın kırsal alanda %57.2'ye yükseldiği tespit edilmiştir. İlden ile ve kentten kıra göre farklı oranların saptandığı araştırmada, hem kent hem de kırsal alan bakımından en yüksek oranlar Şanlıurfa için tespit edilmiştir. Şanlıurfa'da kentsel alanda %80.9 olan bu oranın yine Şanlıurfa'nın kırsalında %92,6'ya yükseldiği görülmektedir (Sencer, 1993: 335). Şanlıurfa merkeze bağlı, sulamaya açılmış köylerde gerçekleştirdiğimiz alan çalışmasında herhangi bir aşirete bağlı olduğunu belirtenlerin %81.3 olarak saptanmıştır (Ökten, 2004: 28).

Bölgenin diğer temel bir özelliği ise, bölge toprak mülkiyeti ve işletme biçiminde görülen büyük dengesizliklerdir. Bu durum, bölgenin aynı zamanda en önemli sosyo-ekonomik sorunların birisidir. Bölge geneline ilişkin verilerde, tarımla uğraşan toprak sahibi oranı; köylerin dörtte birinde %25'in altında, dörtte birinde %51-%75 arasında, yarısında %75'in üzerinde saptanmıştır. Başka bir deyişle en iyi durumda bile, alan köylerindeki çiftçilerin dörtte biri topraksızdır (Sencer, 1993: 194), Şanlıurfa'da GAP Projesi kapsamında sulamaya açılan köylerde, tarım ile uğraşp da mülkiyetinde hiç toprak olmayanların oranı %59 olarak saptanmıştır (Ökten, 2004: 140)

Toprak mülkiyetindeki dengesizlik, toplumsal tabakalar arasındaki farklılıkları beslemekte ve pekiştirmektedir. Bu durum, başkasının toprağında çalışanlar ile toprak sahipleri arasında çeşitli biçimlerde ve düzeylerde ekonomik ve sosyal bağımlılıkları da beraberinde getirmektedir. Yaptığımız alan çalışmasında, başkasının toprağında çalışanlar, hangi ürünün ekileceğinden (%49,7), nerede oturacağına (%10,4) ve herhangi bir sorun

karşısında toprak sahibine başvurmaya (%6,1) kadar birçok alanda toprak sahiplerine karşı bağımlılık içinde olduklarını ifade etmişlerdir (Ökten, 2004: 143).

Bu sistem, bölgedeki toplumsal, siyasal ve ekonomik hiyerarşiyi de büyük oranda etkilemektedir. Bölgede; Weber'in ekonomik toplumsal ve siyasal olarak sınıflandırdığı iktidarın üç biçiminin de genelde aynı zümrede toplandığı görülmektedir. Normatif olarak tanımlanmış bir toplumsal iktidara sahip bu statü grupları (aşiret reisleri), başta büyük araziler olmak üzere diğer alanlarda da büyük servet sahipleri olarak ekonomik iktidarı ve siyasal alandaki etkinlikleri ile siyasal iktidarı büyük oranda kontrol etmektedir. Bölgede yapılan çalışmalarda bu gerçeği açık bir şekilde görmek mümkündür. Toplumsal iktidara sahipleri olarak aşiret reisleri, bölgedeki toprakların da büyük bir bölümünü mülkiyetlerinde bulunduran toprak ağası² konumuna da sahiptirler.

Bölgede, tarımla uğraşanların büyük bir çoğunluğu verimli bir işletmeye elvermeyen boyutlardaki topraklar üzerinde geçimlik işletmecilik yaparken, küçük bir azınlık toprakların geniş bir bölümünü denetlemektedir (Ayrıntı için bkz Sencer 1993, Ökten 2004, GAPKİ 1996). Bölgede, kırsalda büyük toprak sahibi olan aşiret reisleri, şehirde gerçekleştirdikleri girişimler ile ticari sermayenin de önemli bir kısmını ellerinde tutmaktadır. Büyük ekonomik gücü elinde tutan bu seçkin grupların Osmanlıdan Cumhuriyete ve günümüzde bölge siyasetinde sürekli egemen oldukları da bölge ile ilgili somut verilerde sabittir (Bkz. Gökçe, 2008: 141-163).

² Bölgede, geleneksel bir otorite kaynağı ve bağlılık biçimi olan aşiret reisliğinin yanı sıra, yine bir başka bağlılık hatta bağımlılık kaynağı olan ağalık kurumu, yaygın ve egemen bir durumdadır. Toplumsal bir statü olan aşiret reisliği ile kimi toplumsal içerimlerine rağmen ekonomik bir konum olan toprak ağalığı, ilkece değişik işlev ve konumdan kaynaklanıyor olsa da bölgede bu iki konum genelde aynı kişide toplandığı görülmektedir (Sencer, 1993: 616). Kaldı ki, geleneksel olarak aşiret reislerine uzun bir zamandan beri "ağa" dendiği tarihsel bir vakiydir (Gökalp, 1992: 32)

Anlatılanlar bağlamında bölgedeki aşiretlere bakıldığında, otorite biçiminin, genel özellikleri itibariyle Weber'in "geleneksel otorite" olarak tanımladığı ideal tipe uyduğu görülmektedir. Aşiretlerde iktidar sahibi liderlerin uyması gereken kurallar yasal kurallar değil geleneksel değerler tarafından tanımlanmıştır. Yönetimin liyakat esasına göre değil, yöneticiye sadakat esasına belirlendiği bu otorite biçiminin meşruluğu Weber'e göre "irrasyonel"dir. Başka bir deyişle bu tür bir otorite, halkın geleneği edilgen biçimde kabulüne ve önderin zorlayıcı iktidarına dayanmaktadır (Lindholm, 2004: 27).

Aşiret reislerinin iktidarı zaman içerisinde büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Eskiye nazaran daha gevşek bir yapıda olan bu iktidarın niteliği, reisin kişiliği ve sahip olduğu araçlara göre değişmekte ve bu özellikler aldığı kararları uygulamasında kendisine önemli seçenekler sunmaktadır.

3. Aşiretlerin İktidar Kaynakları

Aşiretlerin biçimi, reislerinin kendi aşireti içinde ve diğer aşiretler karşısındaki iktidarının niteliği ve dolayısıyla üstleneceği rollerin belirlenmesi konusunda etki dereceleri farklı birçok faktör bulunmaktadır. Bu noktada bölgede iktidar ve hiyerarşinin oluşması, işlerlik kazanması ve devam ettirilmesinde önemli işlevler üstlenen bazı faktörlere değinmek gerekmektedir ki, bu aynı zamanda söz konusu yapıyı daha iyi anlama imkanı da sağlayacaktır.

3.1. Toplumsal Kaynaklar

3.1.1. Statü: Yeterliliğin Temel Koşulu

Bölgedeki aşiret sisteminde, diğer tüm geleneksel otoriteye dayanan sistemlerde olduğu gibi "makam" kavramı fazla gelişmemiştir. Bunun sonucu olarak daha önemli bir faktör olan statünün; soy, sop, zenginlik ve kutsal güç sahibi olma gibi farklı dayanakları

vardır (Jwaideh, 1999: 71). Belli kategorideki kimselere verilen nitelikten kaynaklanan bireysel bir durum olan statü, “bir bireyin, toplumsal ilişkiler sisteminin bütünü içinde sahip olduğu, o kategoriye giren kimselere temel uygunluk ya da yeterlilik sağlayan bir konumdur. Diğer bir ifadeyle bir makama sahiplik için öncelikle bir kimsenin sahip olması gereken bazı nitelikler söz konusudur” (Maisels, 1999:358).

Makam kavramının gelişmemiş olması, aşiret liderinin doldurduğu konumun yapısı ve işlevini görece belirsiz kılar ki bu durum, aşiret liderine bu konuda özgür bir alan sunar. Toplumsal örgütlenmede tanımlı, gelişmiş bir makam kavramı olmadığından, bireyin sahip olduğu güç, sahip olduğu bütün kısmi-statülerin toplamı ile ilgilidir. Bu durum hiyerarşik olarak örgütlenmiş bütün alanlar (dini güç, servet ve sınıf hiyerarşileri gibi) için geçerlidir. Tüm konumların derecelendirildiği bir alanda bireyler bu derecelendirmeye göre üstlük ve itaat ilişkileri içindeki yerlerini alırlar. Belirgin ve kurumsallaşmış bir şekilde tanımlanmamış olduğu için bu konumlarda bulunan insanların “meşru” güç ve taleplerinin sınırları da tam olarak belirgin değildir (Barth, 2001: 64).

Aşiret liderinin hem aşiret içinde ve hem de diğer aşiretler karşısındaki gücü konusunda, liderin kişisel özellikleri, sahip olduğu statüler belirleyici olmaktadır. Başka bir deyişle, itaat ve üstlük ilişkileri bireylerin sahip olduğu genel statüleri ekseninde belirlenmektedir. Dolayısıyla kişinin sahip olacağı iktidar, büyük oranda bu konumu elinde tutan kişiye bağlı olarak değişiklik gösterir.

Bölgede çok önemli olduğundan statü, günlük yaşamda etkisini birçok yoldan gösterir. İnsanlar, kendileriyle aynı veya farklı statülerdeki insanlar ilişkilerinde selamlaşmadan, oturma düzenine, hitap biçiminden, misafir ağırlamaya kadar birçok alanda statü faktörünü dikkate alırlar. Statü farklılıklarının titizlikle gözetildiği geleneksel yapılarda bu anlamda,

statünün bir sembolü olarak “önceliğe” çok önem verilir. Barth (2001:114)’a göre “bölgedeki aşiret kültüründe, sıranın başını almak ve aslında genel olarak öncelik statünün önemli bir sembolüdür”. Gerçekten de aşiret reisleri arasında, önceliğe atfedilen önemi doğrulayan tarihsel ve güncel pek çok örnek mevcuttur. Bölge aşiretleri hakkında önemli bir kaynak olan Şerefhan (1991:319)’a göre, Van’da Osmanlı Genel Valisi İskender Paşa’nın sarayında, Kürt beyleri arasında önceliğe dair çıkan tartışma o kadar ciddiye alınmıştır ki, mesele Sultan Süleyman’a iletilmiştir. Sultan da tartışmaya taraf beylerin önceliğini düzenleyen bir ferman çıkarmıştır.

Yüksek statü sahibi olan insanların diğer aşiret bireyelerine tanınmayan bir önceliğe sahip olmaları, onların hakim konumları ve saygınlıklarının bir ifadesi olarak algılanır. Gerek kamusal işlerde ve gerekse diğer yerel aktörlerle olan ilişkilerde aşiret reisleri önceliğe çok önem verirler. Toplantılarda kimin nereye oturtulduğu, sözün önce kime verildiği statülerinin bir göstergesi olarak algılandığı için bunlara çok dikkat edilir.

3.1.2. Aile: Şan ve Şerefin Kaynağı

Otoritenin, buyurma hakkını toplumun geri kalanından ayrılmış ve çeşitli şekillerde kutsallaştırılmış bir toplumsal tabakanın eline vermesi, tarihsel ve kültürlerarası olarak daha başattır. Böylesi bir toplumda üst mertebeye gelebilmek için bireyin, geri kalanlarının ahlaksal olarak boyun eğmek zorunda oldukları seçkinler içinde doğması ya da evlat edinilmesi gerekir. Bu durum elit bir grubun avamdan sürekli olarak ayrıldığı tüm kültürlerde görülebilir (Lindholm, 2004: 35).

Bozkırlardaki hem Altaylı, hem de Hin-Avrupalı kabileler ve federasyonlarda, Günümüz İran’ındaki Kaşkay Federasyonu, İçasya ve Avrasya Bozkırlarındaki kabile ve federasyonlarda liderliğe belli soy, kol veya kabilelere özgü bir nitelik olarak bakılırdı.

Kabilelerin her biri, kabileyi temsil eden, diğer kabilelerle veya komşu devletlerle ilişkileri yürüten “yerel liderliği” temin eden “kraliyet soyuna” sahipti (Baştuğ, 1996: 169). Hatta bazı federasyonlarda, kraliyet soyunun üyeleri, hanedanlık ve aristokratik özellikler taşıyan ayrı bir sosyo-ekonomik sınıf oluşturmaktaydı (Beck, 1983: 306).

Soy temelinde örgütlenmiş bölgede, benzer geleneksel toplumlarda olduğu gibi aile, çok önemli bir statü, prestij kaynağıdır. Bölgede kendilerini belirli bir ailenin ve onun da içinde olduğu bir aşirete mensup olarak tanımlayan bireyler, birbirlerini gerçek/biyolojik ya da kurgusal/sosyolojik akrabalar olarak kabul ederler. Baba soyu temelinde örgütlenmiş bu yapılarda özellikle aşağı birimlere (sülale, aile) doğru ilerledikçe akrabalığın ve dolayısıyla ailenin önemi daha da artmaktadır. Bireyin ait olduğu ailenin genişliği, hanedan/beyzade ailesi ve/veya bu aileye yakınlığı, ailede kahraman, karizmatik ve kutsal güçleri olan kişilerin soyundan gelme gibi unsurlar liderin statüsünün belirlenmesinde önemli olarak görülen ölçeklerdir.

Güçlülere karşı dayanışma sağlayan kabileler grubunu birbirine bağlayan kan akrabalığı yani asabiyet olsa da, asabiyetten daha güçlü bir dayanışma sağlayan, bir aileden (haneden) gelmek ya da kardeş olmaktır. Ailenin anlamı, bir şahsın eşraftan anılan kişileri babaları olarak sayması ve o aileye mensup olmanın, kabile bünyesi ve kandaşları arasında kendilerine büyük itibar kazandırmasıdır (Kılıç, 1982:435).

Bölgede aşiretlerin hemen hepsinin kökenlerine, atalara ilişkin genellikle kahramanlık, şan ve şerefle bezenmiş gerçek ya da kurgulmuş hikâyeleri olduğu görülür. Bu hikâyeler, kuşaktan kuşağa aktırılarak diğer aşiretlere karşı sahip olunan tarihsel “üstünlük” bağlamında

özenle korunur. Elbette tüm bunlar öncelikle bir aşirete mensup olmayı gerektirir. Diğer bir ifadeyle üstünlük ve asalet ancak “aşır”lerin³ iddia edebileceği niteliklerdir.

Bu anlamda bölgede daha önceki yoğunlukta olmasa da, aşiret reislerinin genelde soylu sınıfını oluşturdukları kabul edilir ve yönetici sınıf daha çok bu sınıf içinden seçilir. Liderlik bu aile içinden ve daha çok babadan oğula geçer. Aşiret liderleri ile üyeleri arasında bir kan bağı olduğu kabul edilse de yöneticiliğin sahip olduğu özellikler dolayısıyla yüksek bir prestije sahip soylu bir ailenin hakkı olduğu genelde kabul edilir.

3.1.3. Maddi İktidarın Manevi Temeli: Kutsiyet:

Ekonomik varlığın, gücün elde edilmesi ve sürdürülmesindeki önemi kuşkusuz çok büyüktür. Fakat özellikle Ortadoğu’da siyasal etki, sahip olunan aile, kişisel özellikler, evliya soyundan gelme ve geleneksel eğitimin toplumsal statü üzerindeki etkisi, ekonomik varlığın etkisinden belki de daha büyüktür.

Bu anlamda kutsal güce sahip olduklarına inanılan şeyhlerin, seyyidlerin uzun yıllardan beri bölgenin toplumsal ve politik hayatında ne kadar etkili oldukları konuyla ilgilenenlerin iyi bildikleri önemli bir gerçekliktir. Özellikle bölgede beyliklerin/mirliklerin 19. yüzyılda ortadan kalkmasıyla şeyhler, bölgede önemli bir güç kaynağı olarak ortaya çıkmışlardır.

Bölgedeki beyliklerin ortadan kaldırılmasıyla oluşan otorite boşluğu, karizmatik kişilikleriyle şeyhler tarafından doldurulmuştur. Şeyhler, eski bey ve mirlerin ilgilendiği sosyal ve politik sorunların yanı sıra, özellikle kan davalarının çözülmesi ve dini konularda ilgiyi kendilerinde toplayarak hem dini hem de politik güç elde etmeyi başarmışlardır. Sünni

³ Kelime olarak bir aşirete üye olmak manasına gelen “aşır”, bölgede daha ziyade aşiretin önemli niteliklerini temsil eden “asil”, “güvenilir” ve “kahraman” manasında kullanılır. “Baht”, “namus”, “cesaret” “ve “cömertlik” gibi önemli hasletleri taşıyan kimselere “aşır” namı verilir ki, Gökalp (1992) “aşır”ın şövalye kelimesinin ifade ettiği anlamı taşıdığını ifade eder.

çoğunluk arasında başta Nakşîlik ve Kadirilik olmak üzere tarikatların yaygınlığı ve bu tarikat şeyhlerinin bölgede köylüler üzerinde ve kentsel alt sınıflardan gördükleri itibar ilgi çekicidir. Bazı şeyhlerin, çoğu aşiret reisinden daha büyük ekonomik ve politik güçleri vardır (Bruinessen, 2003: 11).

Bir iktidar figürü olarak şeyhler güçlerini karizmatik mizaçları, dindarlıkları ve iyi amelleri kadar ve belki de daha fazla sahip oldukları “asil”, “temiz”, “kutsal bir soydan” almaktadırlar. Bu yüzden bölgedeki şeyh sülalelerinin neredeyse tümü, soylarını genelde kutsal ailelere bağlarlar ki bu yaygın olarak başvurulan bir davranış biçimidir. Arvasiler, Nehri Seyyidleri (Sadat-a Nehri), Norşin Şeyhleri, Hazne Şeyhleri, Taşkesen Şeyhleri ülke siyasetinde de etkili olan önemli şeyh sülalelerinden sadece birkaç tanesidir.

Bölgede seyyid veya şeyh ünvanı daha ziyade soyu itibariyle temayüz etmiş kimseler için kullanılır. Sahip olduğu “asil” nesep ile diğerlerinden ayrılan ailelere ait olan bu “onur” sürekli aynı ailenin tekelinde ve ailenin tüm bireylerine teşmil edilmektedir. Aşiret/akrabalık ideolojisi ve bunların temelinde bulunan kan bağı ilişkilerinin büyük oranda belirleyici olduğu toplumsal tasavvur dolayımı ile kutsallık, şeyhlerin sadece fertleri için değil aynı zamanda şeyhlerin tüm aileleri için de geçerli olan bir vasıf haline gelmiştir.

“Şeref” ve “asalet” duygusunun egemen olduğu aşiretler, kendilerini asil bir nesebe bağlama ihtiyacını her zaman duymuşlardır. Seyyidlik için, Halidi, Abbasi ve Emevilik tercih edilen asil soylardandır (Kılıç, 2003: 131). Bu sebeple bölgede, aşiret reislerinin birçoğu pozisyonlarına meşru bir görünüm vermek için kendilerini çoğu Arap olan islam büyüklerine bağlayan ancak düzmece olduğu bazen apaçık belli olan soy kütüklerinden yararlanmayı denemişlerdir ki bu prestijin, güç konumunu pekiştirmeye yaradığı kesindir (Bruinessen, 2003: 308).

3.1.4. Arabuluculuk Rolü

Aşiretlerde dayanışmacı özelliğın ortaya çıkmasına yol açan başlıca itici güç bireyler ve gruplar arasındaki “çatışmacı” yapıdır ve bunun en bilindik örneğı ise kan davalarıdır. Birbirini doğurup besleyen çatışmacı ve dayanışmacı örüntü, “öteki” tanımlaması içine giren tüm kişi ve gruplarına karşı geliştirilen bir var olma biçimidir (Altuntek, 2003: 24).

Kan davalarında en önemli olaylardan birisi de arabuluculuktur. Kan davaları kendiliğinden çözüme kavuşmadığı zaman birilerinin mutlaka aracı olması gerekir. Fakat aracılık herkesin yapabileceğı sıradan bir iş değildir. Her şeyden önce her iki tarafın da saygı duyduğu, otoritesini kabul ettiğı kişi veya kişiler kan davalarında aracı rolü oynayabilirler. Ayrıca aracılının manevi otoriteleri kadar ve belki daha fazla maddi bir güce de sahip olmaları, her iki tarafın da bu güce saygı duymaları beklenir. Çünkü arabuluculuğı üstlenen kişi veya kişiler, iki tarafın da mağdur edilmeyeceğı bir barışın teminatı olarak ortada dururlar. Bir yandan kararlaştırılan kan bedelinin, diğeri yandan da sağlanan barışın kefilii olduklarından, bu konuda yapılacak herhangi bir yanlışın kendilerine yapılmış kabul edileceğı bilinir. Bu anlamda sağlanan barışın devamlılığı bir yönüyle aradaki insanların gücüne de bağlıdır. Her iki taraf da verilen sözlere uymayarak aradaki insanların düşmanlığını kazanmaktan çekinir.

Dolayısı ile belli güç ve itibar gerektiren arabuluculuk, aynı zamanda bireylere belli bir itibar da kazandırmaktadır. İlke olarak arabuluculuk rolü üstlenenlerin her iki tarafın üstünde bir güce, itibara sahip olması beklenir. Bu yönüyle davalı taraflar arabulucu olarak araya girenlerin iktidarını kabul edecekleri gerekçesiyle tarafsız konumda bulunan kişilerin araya girmesini tercih ederler.

Bölgede kan davalarının çözüme kavuşturulmasında öncelikle şeyhler, soylarını peygamber, sahabe veya önemli şeyh ailelerine dayandıran aşiret reislerinin ayrıcalıklı konumları bu bağlamda algılanmalıdır. Farklı soy yapıları dolayısıyla bölgede kan davaları güden grupların hiçbirine mensup olmadıkları iddiası, onlara arabuluculuk rollerinde önemli bir avantaj sağlamaktadır. Buradan hareketle bölgede aşiret reislerinin bir kısmının, en azından güçlerinin önemli bir bölümünü bu arabuluculuk rollerine borçlu olduklarını söylemek mümkündür.

3.2. Ekonomik Kaynaklar

3.2.1. Gücün Diğer Biçimi: Servet

Servetin gücün bir biçimi olduğu en kabul gören gerçeklerden biridir. Bu anlamda, gücün toplumsal dokuyu önemli oranda etkilediği bölgede, servet en büyük motivasyon aracıdır. Dolayısıyla, gücü elde etmek isteyenler öncelikle servet edinmeye çalışırlar. Çünkü “servet, toplumsal farklılığın temelini, toplumsal değişimle sıkı sıkıya bağlı olan, “toplumun her köşesini kaplayan” doğal nüfuz ve otorite kaynağını oluşturur” (Swingewood, 1998: 39).

Kaldı ki servet edinmek, her dönemde gücü elde etmek isteyenler için yapılacak işlerin başında gelmiştir. “Osmanlı toplumunda da devlet ve din dışında sosyal mevki veren üçüncü bir kaynak olarak servet gelmekteydi. Bu tabakalaşma imparatorluğun her bölgesinde kır-şehir ayırımına girişmeksizin geçerli idi” (Arslan, 2001: 44).

Servet, aşiret reisleri için taraftar kazanmak ve taraftarlarını tutabilmek, hizmetinde çalışanları doyurmak ve gerektiğinde silahlandırmak, yardım ve himaye için başvuranların sorunlarını çözmede gereklidir. Servetin varlığı ve bu tür alanlarda kullanılması statüyü pekiştirirken, sahip olunan yüksek statü de servet edinilmesini kolaylaştırmaktadır.

Dolayısıyla bölgede yüksek statü sahipliği, ekonomik ve siyaset alanlarında da söz sahibi olmak için önemlidir.

Mensuplarının kalabalık olması, bir aşiret reisine, manevi olarak onur vesilesi olduğu gibi rakiplerine karşı güç, ekonomik ve siyasal alanda güce dönüştürülebilir bir itibar sağlar. Bu yüzden, üyelerini elinden geldiğince memnun etme gereği aşiret reislerini, çeşitli ekonomik harcamalara iter ki, maiyetindeki belirli bir kalabalığı memnun etmek için de servet biriktirmenin öneminin farkındadırlar.

3.2.2. Köy Odası ve Konukseverlik:

Bir toplumsal grubun kendisini bir başkasından üstün göstermek için başvurduğu stratejilerden biri de “gösterişçi tüketim”dir. Bu, belirli davranış biçimi, bir strateji olmaktan çok daha fazla bir şeydir. Görünürdeki harcamalar, gerçekte ekonomik sermayeyi, siyasalı, toplumsalı kültürel ya da “sembolik” sermayeye dönüştürmenin bir yoludur (Burke, 2000: 66)

Güçlü görünmek için çeşitli semboller kullanma, çeşitli harcamalar yapmak gerektiği bilinir. Aynı zamanda servetin güce dönüşmesi için ihtişamın, büyüklüğün getirdiği bir yükümlülük olduğu ve bunun manevi bir sermayeyi yarattığı da bilinir. Bunun içindir ki, statü ve güç yarışındaki aşiret reisleri konukseverliğe, ağırlamaya çok önem verirler. Güçlü oldukları izlenimini yaratmak için, üyelerine hizmet, yarar ve güvenlik sunarak bunların karşılığında onların çeşitli hizmetlerde bulunmaları ve -özellikle siyasal alanda- sadakatlerini sunmalarını talep ederler.

Bu bağlamda, aşiret yapısının egemen olduğu yörelerde genelde aşiret reisinin ya da ileri geleninin bir köy odası bulunur. Köylülerin akşam toplandığı, misafirlerin ağırlandığı köye ilişkin sorunların tartışıldığı odalar aynı zamanda aşiret ileri gelenlerinin prestijini yansıtmaya bakımdan önemlidir. Köye gelen “yabancıları/misafirleri ağırlamak köydeki

sosyal hayatın çok önemli bir parçasıdır ve bu, haneler arasındaki hiyerarşiyi temsil eder” (Heckmann, 2002: 190).

Bölgede, köylülerin bulunduğu kahvehaneler yoktur. Gelen misafirlerin konaklayabilecekleri başka mekanların olmadığı köylerde, aşiret ileri gelenlerine ait köy odaları, misafir ağırlama ve köylülerin bir araya gelme işlevini yerine getirir. Yakın zamanda bölgede yapılan bir alan çalışması da, Mardin’de Kikan aşiretinin etkin olduğu köylerin hiçbirinde kahvehane olmadığını ortaya koymuştur. Çalışmada köy odalarının; haberleri kontrol etme, lidere karşı oluşabilecek örgütlenmeleri engellemek, liderin iktidarını gösterme-pekiştirme, birlik ve beraberliği sağlama fonksiyonlarını yerine getirdiği savunulmaktadır (Uluç, 2007: 152). Bölgedeki aşiretler üzerinde uzun yıllarca çalışmış olan Beşikçi (1970: 141) de köylerde herkese açık kahvehaneler yerine ağanın odasının olmasını haberlerin ve diğer haber kaynaklarının denetlenmesi amacıyla bağlar.

Gerçekten de gücü elinde bulunduranlar, köyde olup her şeyi bilmek, özellikle de yabancılar olmak üzere her gelen ziyaretçi ile tanışmak ve ziyaret nedenlerini anlamak isterler. Ziyaretçileri ağırlamak köy ağalarının geleneksel ayrıcalıkları, aynı zamanda yükümlülükleridir. Hatta bu rolü üstlenmeye kalkışan her sıradan köylü ağanın ayrıcalık alanına tecavüz etmiş olur (Burinessen, 2002: 15).

Bu odalarda “oturma-kalkmaya” ilişkin üzerinde uzlaşmaya varılmış yazılı olmayan kurallar vardır. Burada sunulan ikramdan, yapılan konuşma ve konuşmayı kimin yönettiğine kadar geçerli olan kurallar belirli prestij hesapları temelinde gerçekleştirilir. Dolayısıyla bir şekilde köyün ileri gelenlerinin katıldığı bu ortamlarda geçerli olan hiyerarşi hatırlatılarak bunun meşruiyeti de sağlanmaya çalışılır.

3.3. Siyasal Kaynaklar

3.3.1. En Büyük İktidar Kaynağı: Devlet

Ortadoğudaki aşiret örgütlenmelerinin en temel özgünlüklerinden biri, geçmişten günümüze kendilerini çevreleyen devletlerle olan ilişkilerinde belirginlik kazanmaktadır. Bu bağlamda dikkati çeken nokta, Ortadoğu’da gerek tarihsel süreç içinde gerekse bugün, devlet ve aşiret oluşumlarının birlikte varlık göstermeleri, birlikte gelişmeleri ve evrilmeleridir. Diğer bir ifadeyle Ortadoğu’da aşiretler ve devletler tek bir sistem halinde yekdiğerinin ortaya çıkmasına ve sürekliliğine imkan vermişlerdir (Atay, 1997: 128).

Bu anlamda Osmanlı’dan günümüze bölgedeki huzursuzlukların giderilmesinde, bölgenin kolay yönetilmesi ve nihayet siyasal desteğin kazanılmasında aşiretler önemli işlevler üstlenmiştir. Bölgesel güçlerin desteğinin kazanmanın en kolay yolu ise yerel bir lideri kendi saflarına çekmekti(r). Bu noktada devletin bölgedeki faaliyetleri özgül şartlara ve çıkarlara, hükümetin o dönemdeki gücüne bağlı olarak değişebilmektedir. Tarihten bugüne aşiretler içinde tek bir soy veya sülale değil her zaman birbirleriyle liderlik ve diğer durumlar için mücadele eden birden fazla soy bulunmaktadır. Bu durum bölgedeki istikrarı ve mücadeleleri de doğrudan etkilemektedir (Bkz. Gökçe, 2007: 279-282). Bölgenin geçmişten günümüze değin sürekli birkaç devletin nüfuz alanı içerisinde yer alması özelliği, yalnızca “dış” ve “iç” iktidar odakları arasında değil fakat çeşitli “iç” iktidar odakları (farklı aşiretler ya da taifeler gibi) arasında da yüksek gerilime ve yoğun çatışmalara neden olmuştur (Atay, 1997: 132)

Aşiret liderliği için, prestijli olan bir soy, konukseverlik, zeka ve yardıma hazır olma gibi özellikler gerekli olsa da çoğu zaman yeterli değildir. Bu tür durumlarda genellikle “dış güçler” daha etkili olmaktadır. İktidara gelmek için dış güçler ile ittifak kurmak genelde bütün

aşiret reisleri tarafından ve her dönemde kullanılan bir yöntemdir. Bu dış güçler; diğer aşiretler, birlikler ve en önemlisi devlet güçleridir (Bruinessen, 1993: 219).

Dolayısıyla bölgedeki aşiret reislerinin otoritelerinin temel kaynaklarından en önemlisi devlettir. Fakat bu desteğin sürekli ve kalıcı olduğu anlamına da gelmez. Merkezdeki yöneticilerin ya da bölgedeki yerel aşiret güçlerinin desteği, duruma göre değişebilen birçok faktöre bağlı olarak belirlenmektedir. Devletin bir bölgesel gücü diğerine karşı kullanma siyaseti önemli bir dışsal faktör olarak Osmanlıdan günümüze her zaman ağırlığını korumuştur.

Bu durum Hakkâri Miri Zeynel Bey olayında açık bir şekilde görülebilmektedir. Osmanlı, önce Zeynel'i Safevilerin tarafında olan akrabalarına karşı desteklemiş, ancak Zeynel'in düşmanlarıyla ittifak cazip hale gelince, Zeynel'in düşmanlıklarını unutmaması için baskı yapmış, üstelik topraklarının bir kısmını da artık serbest bırakılmış olan düşmanlarına vermiştir. Ölümünden sonra oğullarının beyliği ele geçirme mücadelesinde de Osmanlı, oğullardan birini diğerine karşı kullanma politikasını sürdürmüştür. Zeynel'in oğullarından biri Zekeriya, pek çok aşiret tarafından desteklenmesine rağmen Babîâli o hanedandan başka bir kişiyi mir olarak atamıştır. Zekeriya hamisi olan İmadiye Miri'nin aracılığı ile İstanbul'a başvurmuş, Osmanlı sadrazamı Zekeriya'yı Osmanlı sarayına 100.000 düka altın vergi ödemesi şartıyla Hakkâri sancakbeyliğine atamıştır. Bu aynı zamanda, Osmanlı merkezi yönetimi ile bölge mirleri arasındaki ilişkilerin mali yönüne ilişkin de ilk tarihsel bilgidir (Heckmann, 2002: 70)

Coğrafi ve soyo-kültürel özelliklerinin de etkisiyle bölge aşiretlerinin iktidar mücadelesinde, dışsal bir gücün dengelere müdahale ederek, farklı bir iktidar hiyerarşisi ve dolayısıyla iktidar sahibi yeni aktörleri oluşturmasındaki etkileri her zaman mümkün ve çok

önemli olmuştur. İktidar mücadelelerini daha da derinleştiren bu müdahaleler, rakabet halindeki grupların birbirlerine karşı sürekli bir teyakkuz halinde ve mücadele içinde olmalarına neden olmaktadır. Güç dengelerine yapılan bu müdahaleler, var olan çatışma alanlarını derinleştirirken yeni potansiyel çatışma alanlarının oluşmasına da ayrıca katkıda bulunmaktadır.

Merkezin/devletin, aşiretlerin iktidarı üzerindeki etkisine önemli tarihsel örneklerden birisi Hamidiye Alaylarıdır. II. Abdülhamit döneminde 1891 yılında kurulan bu alaylar, neredeyse tamamı Kürt aşiretlerinden oluşan atlı milislerdir (Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Aytar, 1992, Bruinessen, 2003). Bu amaçla seçilen aşiret reisleri ve adamları kırsal bölgede asayişli sağlamak üzere silahlandırılmış ve haklarındaki şikâyetlerin dikkate alınmayacağına dair söz verilmiştir. Aşiret reislerinin yeni yetkilerle donatılmasının açık bir sonucu, bu kişilerin gücünün alabildiğince artması ve tabii bunun da istismara yol açmasıydı. Başka bir sonuç da, bazı aşiretlerin diğerleri karşısında güçlenmesiyle, bölgedeki güç dengesinin değişikliğe uğramasıydı (Bruinessen, 2003: 285).

Günümüzde ise, devletin aşiretlerin iktidar mücadelesine en önemli müdahalesi Hamidiye Alaylarını da anımsatan bir yapılanma olan, Geçici Köy Koruculuğu⁴ sisteminin tesis edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Devletin gücünü devralan korucu aşiretler, bu gücü, bölgedeki diğer aşiretlere karşı her türlü mücadelelerinde yoğun bir şekilde kullandılar. Kabul etmeyen devletin karşısında konumlanmış gibi algılandığı bu dönemde korucu aşiretler, sadece yerel değil ulusal anlamda ekonomik ve politik önemli birer güç haline geldiler. Daha

⁴ Koruculuk sistemi, 27 Eylül 1986 yılında, İçişleri Bakanlığı tarafından Geçici Köy Koruculuğu yönetmeliğiyle "Köy sınırı içinde herkesin ırzını, canını ve malını korumak için köy korucuları bulundurulur" amacıyla devreye sokuldu. 1985'te 22 ilde yürürlüğe giren köy koruculuğu, 1993 yılından itibaren 13 ilde de uygulanmaya başlamış ve toplam sayı 35'e çıkmıştır.

açık bir şekilde söylemek gerekirse koruculuk sistemiyle bazı aşiretler daha da güçlenirken, birbirleriyle mücadelelerinde korucu olarak güçlerini artırma yoluna gittiler.

Bölgede devletin hem askeri hem de bürokratik birer uzantısı gibi hareket eden korucu aşiretler, birçok yöntemi kullanarak rakip aşiretlerle mücadelelerinde üstünlük sağlamış, halkın denetim altına alınmasında, baskı ve sindirme yoluyla, ihalelerin kazanılmasından, seçimlerin istedikleri şekilde gerçekleşmesine kadar birçok alanda bölgedeki iktidar mücadelesinde önemli konumlar elde etmişlerdir. Devletin bazı aşiretleri diğerlerine karşı kollaması, sürekli “öteki”ne göre konumlanan aşiret kültürünün etkin olduğu bölgede, istenilmeyen ve etkileri bugün daha net olarak görülebilen toplumsal ve siyasal birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir.

Öncelikle rekabetin ve kan davalarının yoğun görüldüğü bu coğrafyada insanlar, çok sık olarak güç kullanmaya meyillidir. Devletin güç kullanma tekelinin -en azından bir kısmının- bölgede başka insanlara devredilmiş olması, durumu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Karşısında -devlet tarafından da olsa- silahlanan güçlere karşı diğer aşiretler de silahlanma yoluna gitmişlerdir. Bu durum var olan çatışmalı ortamı daha da derinleştirmiştir. Bölgede birçok kişinin politik, ekonomik rakibini ve/veya kan davalısı/hasmını, ortadan kaldırmak için korucu olmayı seçtiği veya koruculuk silahını bunun için kullandığı yaygın olarak dillendirilmektedir⁵.

⁵ Özellikle son dönemlerde yaşanan birçok istenmeyen birçok olayın faillerinin kimliğinin korucu olması dolayısıyla, koruculuk konusu Türkiye’de tekrar tartışma konusu olmuştur. Gasp, tecavüz, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, cinayet gibi suçlarla anılan koruculuk sisteminin karıştığı olaylara rağmen tasfiyelerinin -çeşitli sebeplerden dolayı- bir türlü gerçekleştirilememektedir. İçişleri Bakanlığı’nın, 2006’da korucuların işledikleri suçların dökümüne göre 5.000 korucunun suç işlediğini belirledi. İşledikleri suçların dökümleri ise şöyle: "Terör suçlarıyla ilgili 2.384, mala karşı işlenen suçlarla ilgili 934, şahsa karşı suçlarla ilgili 1234, kaçakçılık suçlarıyla ilgili 420 olmak üzere, toplam 5.000 civarında geçici köy korucusu suç işledi; 853 geçici köy korucusu tutuklandı" (bkz. birgun.net, 06.05.2009).

Diğer yandan merkezi gücün bir aşireti diğerine karşı kayırması, kullanması sonucu “öteki” muamelesi gören rakip diğer aşiretlerin, diğer devletler ve/veya diğer politik güçler ile yeni ittifaklara girmesi tarihten beri süregelen bir gerçekliktir. Bölgenin birden fazla devlet sınırında olması özelliği de ittifak seçeneğini arttırıcı en önemli bir faktördür. Ayrıca, “korucu olanların “devlet yanlısı” veya “ajan” gibi nitelere maruz kalması, korucu olmayanların ise, “devlet düşmanı” olarak algılanması bölgede yeni bir sosyal ayırışımın oluşmasına neden olmuştur” (TBMM, 2009: 4).

Aşiret tarihinde “iki taraftan birine ait olma” çelişkisi zamana ve şartlara göre değişebilen farklı söylemlere bürünse de varlığını çeşitli şekillerde ve düzeylerde gözlenebilmektedir. “Önceleri, “Cumhuriyetten yana olup olmama”, sonra “İngilizler ve/veya Fransızlarla ittifak edip etmeme” ile daha sonraları da “Dersim İsyanı’na iştirak vb. ile birlikte söylencelenerek beslenen bu çelişki azalarak da olsa zaman zaman belirlemekte ve varlığını sürdürmektedir” (Özgen, 2007: 244).

Bu konuda devletin hazırladığı ve 1987 yılında kamuoyunun haberdar olabildiği ayrıntılı bir rapor, bu konuda oldukça önemlidir. Bütün sayfalarına tek tek “çok gizli” damgası vurulmuş olan bu raporda, Doğu ve Güneydoğu’daki aşiretlerin sosyo-demografik, ekonomik, siyasi vb. özellikleri ayrıntılı olarak belirtildikten sonra “devlete yakınlığı-uzaklığı” ekseninde belirlenen konularına ilişkin düşünceler yer almaktadır. Raporda aşiretlerin, temelde bölgedeki isyanlar ile olan ilişkilerine göre “devlete bağlı” ve “güvenilmez” olanlar şeklinde “iki taraftan birine” sokulduğu açıkça görülmektedir (Aşiretler Raporu, 2003).

3.3.2. Siyaset

Günümüzde aşiretlerin en etkin olduğu alanlardan biri de politikadır. Aşiret liderleri, son elli yıllık dönemde, aynı zamanda aşiretinin siyasal önderi olarak belirmiştir. Çok partili

yaşama geçişle birlikte bölgedeki özellikle güçlü aşiret liderlerinin partili ya da bağımsız seçimlerdeki adaylığını, aşiret üyeleri yığınsal olarak desteklemiş ve bölge milletvekillerinin çoğu bu toplumsal konumlarından yararlanarak politika sahnesine çıkabilmiştir (Sencer, 1993: 614). Gerçekten de Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi ile özellikle de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle beraber, patronajın modern biçimi olan parti patronajı, güç kazanmaya başlamıştır (Sarıbay, 2000:159).

Çok partili yaşama geçişle birlikte, bölgedeki oyları büyük oranda kontrol eden aşiret reislerinin önemi daha da artmış, iktidar partileri, destekçisi olan aşiretlere kaynak akışı sağlamaya başlamıştır. Böylece aşiret reisleri, diğer aşiretlere ve halka karşı güçlenmiştir. Hükümetlerin aşiretlerle uzlaşması, aşiretlerin halk üzerindeki etkinliğini sağlamlaştırmış, böylece toplumun ekonomik ve toplumsal kutuplaşmasını arttırmıştır. Örneğin, çoğu aşiret reisi, aşiretin ortak mülkü olan toprakları kendi mülkiyetine geçirebilmiştir. Devlet bürokrasisi ve modern siyasal kurumlar aşiretler yapısını kaldırmamış, değiştirmiş, çoğunlukla güçlendirmiştir (Bruinessen, 1993: 22).

Böylece, çok partili yaşama geçiş ile birlikte aşiret reisleri önem kazanıp sistem ile bütünleşirken (Timur, 1996: 116), daha önce köylerde ve daha çok tarımla uğraşan aşiret reisleri, şehrili kimlikleriyle, ticaret ve sanayi gibi diğer ekonomik alanlara da atılmaya başlamışlardır. Çok partili yaşama geçişle birlikte bölgeyi parlamentoda temsil eden figürler, bunların kişisel özellikleri ve kendileriyle yapılmış görüşmeleri de içeren çalışmalara bakıldığında bunları net olarak görmek mümkündür (Bu konuda bkz. İlyas, 2009, Özer,1998, Tanrıseven, 1999).

SONUÇ

Aşiretler geçmişten bugüne bölgede her açıdan önemli kurumlar olagelmışlerdir. Bölgede meydana gelen değişimler veya yapılmak istenen düzenlemelerin çoğu bu kurumlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Dünyada ve ülkemizdeki gelişmeler ve devletin bölgedeki etkileri aşiret kurumlarını, dönüştürmekte, çözülme yönünde etkilemektedir. Böyle olmakla beraber, aşiretsel değerler, birçok alanda ve hem kurumsal hem de bireysel anlamda etkili olmaya devam edebilmektedir.

Bu anlamda, bölgenin şimdiki ve geleceğindeki sosyo-politik yönelimlerine ışık tutmada bu kurumlara ilişkin çalışmalar önemlidir. Bu yapılanmaların anlaşılması, bölge toplumsal ve politik yapısının anlaşılmasını da mümkün kılacaktır. Bunun için de aşiret yapıları üzerinde geniş zaman diliminden bakarak dün ile bugün arasında köprüler kuran yaklaşımlar önemlidir. Çünkü bu tür yapılanmaların bugünkü etkileri ve gelecekte evrilme süreçlerinin anlaşılması için, tarihte bu süreçlerin nasıl yaşanmış olduğunun da bilinmesi gerekir

İktidar, toplumsal yapılar içinde gerçekleştiği için kaynağı, biçimi ve sonuçları bakımından da toplumsal yapıdan doğrudan etkilenir. Bu anlamda; aşiret bağı ve toprak mülkiyet biçimi gibi bölgenin temel yapısal özellikleri iktidarın biçimini ve işleyişini önemli bir oranda etkilemektedir.

Aşiretlerin biçimi, reislerin iktidarının niteliğinin belirlenmesinde birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında: başta devlet, siyaset, bölgede çatışmalardaki arabuluculuk rolü, içeriye ve dışarıya karşı konukseverlik, sahip olunan servet, aile, “asil” nesep gibi faktörler sayılabilir.

SUMMARY

Today, depending on their level of modernization, the tribal structure stil maintains its position in Southeastern part of Turkey, which is not the case in the rest of the country. In spite of the process of modernization and urbanization, the tribal world view still can be seen in the region and influences social life in the region.

Although there are other power mechanisms in the region, tribal structure, is still the main means of power. In the region, social, political and economic hierarchy are determined by this system. In other words, three dimensions of power are owned by this group. The level of efficiency of the tribe, which is based on power struggle, the characteristic of power, state, neighbouring tribes, the relations with other social groups are determined by cultural-ideological factors among them, and are sustained in accordance with the efficiency of these factors.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Hüsamettin

- 1999 “Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, s.7,
Yıl 2, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s:55-79.

Aşiretler Raporu

- 2003 İstanbul: Kaynak Yayınları.

ATAY, Tayfun

- 1997 “Kaşkaylar ve Kürtler: İki Kitap Temelinde Ortadoğu’da Aşiret-Devlet
İlişkiler Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı
72, İstanbul: Birikim Yayınları, s: 128-139.

AYTAR, Osman

- 1992 **Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna**, İstanbul: Medya Güneşi
Yayınları.

BARTH, Fredrik

- 2001 **Kürdistan’da Toplumsal Örgütlenmenin Temelleri**, (Çev: Serap
Ruken Şengül, Hişyar Özsoy), İstanbul: Avesta Yayınları.

BAŞTUĞ, Sharon

- 1996 “Asya Bozkırlarında Altaylı Göçebelerde Kabile, Federasyon ve Devlet”,
Toplum ve Bilim, Sayı 69, , İstanbul: Birikim Yayınları, s: 150-178.

BECK, Lois

- 1983 “Iran and the Qaşhqai Tribal Confederacy”, **The Conflict of the Tribe a n d
State in Iran and Afghanistan**, (der: Richard Tapper), NewYork: St.
Martin.

BEŞİKÇİ, İsmail

- 1970 **Doğu Anadolu’nun Düzeni**, İstanbul: e Yayınları.

BRUÏNESSEN, Martin van

1993 **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İstanbul: İletişim Yayınları

BRUÏNESSEN, Martin van

2003 **Ağa Şeyh Devlet** (Çev: Banu Yalkut), İstanbul: İletişim Yayınları.

BURKE, Peter

2000 **Tarih ve Toplumsal Kuram**, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

FOUCAULT, Michel

1980 **Power-Knowledge**, NewYork: Pantheon Books.

FRASER, Nancy

1989 **Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory**, Cambridge: Polity Press.

FREUD, Sigmund

1999 **Sanat ve Edebiyat**, İstanbul: Payel Yayınları.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi

1996 **Türkiye ve Dünya Tarımı İçinde GAP'ın Yeri ve Önemi**, Ankara: GAPKİ.

GÖKALP, Ziya

1992 **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Sosyal Yayınları.

GÖKÇE, Birsen

2010 **Bölgesel Kalkınmanın Can Suyu: GAP Karşılaştırmalı Sosyal ve Ekonomik Yapı Araştırması**, Ankara: GAPBK İ Başkanlığı ve Sosyoloji Derneği.

GÖKÇE, Birsen

2008 “Birecik Barajı Yöresi Sürdürülebilir Kalkınma Deneyimi” **Ruşen Keleş’e Armağan: Yerellik ve Politika** (Der. Ayşegül Mengi), Ankara: İmge Yayınları, s:141-163.

GÖKÇE, Birsen

2007 **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar** (3.Baskı), Ankara: Savaş Yayınevi.

HECKMANN, Lale Yalçın

2002 **Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri**, İstanbul: İletişim Yayınları.

İNSEL, Ahmet

2000 **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, İstanbul: Birikim Yayınları.

İLYAS, Ahmet

2009 **Türkiye’de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

JWAİDEH, Wadie

1999 **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi**, (Çev. İsmail çekem-Alper Duman), İstanbul: İletişim Yayınları.

KILIÇ, Rüya

2005 **Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul: Kitap Yayınevi.

KİNG, Roger

1986 **The State in Modern Society: New Directions in Political Sociology**, Chatham New Jersey: Chatham House Publishers.

LİNDER, Rudi Paul

2000 **Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar**, (Çev. Müfit Günay), Ankara: İmge Kitabevi.

LİNDHOLM, Charles

2004 **İslami Ortadoğu**, (Çev: Balkı Şafak), Ankara: İmge Kitabevi.

LİPSET, Seymour Martin

1986 **Siyasal İnsan**, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Teori Yayınları.

LUKES, Steven

1990 "İktidar ve Otorite", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Der: Tom Bottomore Robert Nisbet), Ankara: Verso Yayıncılık, s: 644-686.

MAİSELS, Charles Keith

1999 **Uygarlığın Doğuşu, Yakın Doğuda Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma Kentlere ve Devlete Geçiş**, (Çev: Alaeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.

MARSHALL, Gordon

1999 **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

MENDEL, Gerard

2005 **Bir Otorite Tarihi, Süreklilikler ve Değişiklikler**, (Çev: Işık Ergüden) İstanbul: İletişim Yayınları.

MERQUIOR, Jose Guilherme

1986 **Foucault**, (Çev: Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Afa Yayınları.

ÖKTEN, Şevket

2004 **Türkiye'nin Gelişme/Kalkınma Çabalarının Sosyolojik Açından İncelenmesi: GAP Projesi**, Ankara: Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÖZER, Ahmet

1998 **Modernleşme ve GAP**, Ankara: İmge Yayınları,

ÖZGEN, H. Neşe

2007 “Devlet, Sınır, Aşiret: Aşiretin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası”,
Toplum ve Bilim, Sayı 108, İstanbul: Birikim Yayınları, s: 239-261.

POGGİ, Gianfranco

2001 **Modern Devletin Gelişimi-Sosyolojik Bir Yaklaşım**, (Çev: Şule Kut - Binnaz Toprak), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SARIBAY, Ali Yaşar

2000 **Politik Sosyoloji**, İstanbul: Alfa yayınları.

SENCER, Muzaffer

1993 **GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması**, Ankara: GAPBKİ.

SWINGWOOD, Alan

1998 **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, (Çev: Osman Akınhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

ŞEREF HAN

1991 **Şerefname**, (Çev: M. Emin Bozarıslan, İstanbul: Hasat Yayınları.

TBMM İnsan hakları İnceleme Komisyonu Başkanlığı

2009 **Mardin İli Mazıdağı İlçesi Bilge Köyü Köyü Raporu**, Ankara: T B M M Yayınları.

TANRISEVEN, Hakan

1999 **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Siyasal Katılma: 1987-95 Dönemi,**
Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi
ve Siyaset Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans

TİMUR Taner,

1996 **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi,** Ankara: İmge Yayınevi.

ULUÇ, A. Vahap

2007 **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal ve Siyasal Yapısı,** İstanbul:
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora
Tezi.

WEBER, Max

1995 **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı,** (Çev. Özer Ozankaya),
Ankara: İmge Kitabevi.